

רכיבים בהוראה של יצירת ספרות

להלן מוצעים רכיבים שחשוב לכלול במהלך הוראה של יצירת ספרות כדי לשמור על ייחודיותו של עולם השיח הספרותי לצד קידום מטרות ההוראה בתחום הספרות ובתחום השפה. אפשר לבנות את מערך ההוראה סביב מרכיבים אלה באופן ליניארי, שלב אחר שלב, ואפשר לכרוך אותם זה בזה – כל זאת בהתאם לאופי היצירה ולמורכבותה ובהתאם לשיקולי הדעת הדידקטיים של המורים.

הכנה לקריאה – שלב ההכנה לקריאה נועד לחבר חיבור ראשוני בין התלמידים לבין היצירה, מעין שער המזמין אותם להיכנס פנימה: לקרוא, ליהנות וללמוד. תפקידו לעורר את סקרנותם ורצונם של התלמידים להכיר את היצירה ולהכשיר את הלבבות להבנת מסריה. אפשר שההכנה למפגש עם היצירה תתבסס על ידע קודם של התלמידים ועל היכרותם עם הנושא, ואפשר שתתמקד בחיבור אישי-רגשי של הקוראים למה שהשיר או הסיפור מביאים עמם. כדאי שההכנה ליצירה תעורר שאלות ותיצור הפתעה, תתחבר להקשר רלוונטי או תעמיד את הרקע הרחב הדרוש להבנה. ביצירה שבה מילים מרכזיות הן "מילים קשות" תידרש לעתים הכנה לשונית. אפשר להקדים ולפרש מילים אלה לפני הקריאה כדי שהתלמידים יוכלו להבין את היצירה ברובד הגלוי כבר בקריאה הראשונה. מורים יכולים לבחור לא להתחיל את תהליך ההוראה של יצירה בהכנה מוקדמת, אלא להביאה ישירות בפני התלמידים.

מפגש ראשוני עם היצירה – יש דרכים שונות לפגוש את היצירה בכיתה, בהן קריאה של המורה, האזנה לקריאה במדיה או קריאה דמומה. אפשר לקרוא את היצירה בשלמותה, או לחשוף אותה בפני התלמידים בהדרגה. גם אם בשלב זה הציע המורה לתלמידים לקרוא את היצירה בקריאה דמומה, חשוב לזמן להם בהמשך האזנה לקריאה בקול של קורא מיומן.

*"הקריאה הקולית של יצירות ספרות היא דרך להעביר חוויה אסתטית ורעשית ולבטא פרשנות לטקסט. ההקראה בקול מאפשרת למורה המקריא להשתמש באמצעים שאינם לשוניים, כמו תנועות אף, הפצות פנים, ובאמצעים המצניקים מוזיקליות ליצירה, כמו הטעמה, הנאנה, כדי לבטא את מרכזיותם של הקצב והמאלף ובכך לאפשר למאזין להבין משמעויות שונות ביצירה."*¹

הזמנה לתגובה אישית – במפגש הראשוני עם טקסט ספרותי מומלץ לשוחח על חוויות אישיות ועל רגשות שניעורו בתלמידים בעקבות הקריאה. חשוב להזמין את התלמידים לשתף את חבריהם או את מליאת הכיתה בחוויותם האישיות גם בהמשך, לאורך כל תהליך ההוראה.² דרך זו נועדה לטפח בתלמידים גישה ייחודית לקריאת ספרות יפה, גישה המעודדת חיבור אישי לצד שיתוף ושיח ספרותי.

¹ שם, עמ' 75.

² להרחבה, קראו עמ' 56-60 בתכנית הלימודים.

הבנת היצירה תוך התייחסות לרובד הגלוי, לרובד הסמוי ולפרשנות - במהלך ההוראה תהיה התייחסות לרובד הגלוי של היצירה, לרובד הסמוי וכן לפרשנות ביקורתית של היצירה. תפקיד המורה הוא לאפשר לתלמידים "לגלות" בכוחות עצמם רבדים שונים ביצירה, ובמקביל לחשוף בפניהם את שלא גילו בעצמם.

אחד המאפיינים של עולם השיח הספרותי הוא כתיבה השוזרת יחד אמירה גלויה וסמויה, דברים ברורים חד משמעיים, ודברים אחרים - הנתונים לפרשנותם של הקוראים. כך אפוא, תהליך הטקסט הספרותי עם התלמידים מחייב לעיתים מעבר בין ממדי ההבנה השונים ושזירתם זה בזה - בהתאם לנושאים ולרעיונות העולים מן היצירה. לעיתים כדאי לעסוק בכל אחד מהרבדים בנפרד ולעיתים אין צורך להפריד ביניהם בעת ההוראה. לדוגמה: בעת העיסוק בנושא מסוים העולה מהיצירה - כגון התנהגותו של אחד הגיבורים במהלך אירוע מסוים - אפשר לעסוק בנושא ברובד הגלוי, להעמיק את הבנתו ברובד הסמוי ואף להרחיב את הרעיונות אגב ניתוח פרשני שיש לו תימוכין בטקסט ואגב חיפוש ההשתמעות האישית בעקבות הקריאה.

הזמנה לביטוי אישי בעקבות היצירה - כדי לפתח הבנה ספרותית ולהעמיק את המשמעות האישית, חשוב לאפשר לתלמידים לבטא את העיבוד הרגשי והקוגניטיבי שלהם בעקבות הלמידה. יש מגוון רחב של דרכים שמזמנות ביטוי כזה: דיון, כתיבה, קריאת יצירה נוספת, מבע אמנותי, או כל דרך ביטוי אחרת המתאימה לתלמידים ולמורה.

חשוב לזכור שככל סוג של אמנות, גם ספרות יוצרת אצל כל קורא השתמעויות שונות. יש אפוא לאפשר לכל תלמיד ותלמידה את החיבור האישי והפרטי שיסייע להם לפתח גם את הזהות העצמית *"בקהיליית הקוראים, שבה כל קורא מתבקש לנמק ולבסס את פרשנותו, כאות לידי ביטוי המשמעות העצמית של הסיפור"* ³ יחד עם זאת, על המורה לפקוח עין ולזהות מתוך התגובות האישיות של התלמידים את אלה אשר חושפות אדישות כלפי סבל של הזולת או מאידך חושפות רגישות המחייבת תשומת לב מיוחדת.

הערכת הלמידה - הערכת ההבנה הספרותית והלמידה של יצירות ספרות תתבסס על מטרות ההוראה, בעיקר מתוך הישג נדרש מס' 6 בתכנית הלימודים.⁴ ההערכה לא תתמקד רק בהבנת תוכן היצירה, אלא גם בהתייחסות לרעיונות, למוסר השכל ולסוגיות חברתיות העולות ממנה, וכן בהבנת תרומתם של האמצעים הספרותיים לטקסט. כדי לשמר את הייחודיות של עולם השיח הספרותי, יש להקפיד - גם בתהליכי ההערכה - על מתן אפשרות לביטוי אישי ולפרשנות ייחודית וכמו כן לגוון בדרכי ההערכה. אפשר לבצע את ההערכה על יצירה שכבר נלמדה בכיתה, או להעריך את יישום הנלמד על יצירה אחרת.

³ ת"ל, עמוד 56.

⁴ ת"ל עמ' 90-91.